

нотейоретичного юридичного дискурсів. Продемонстровано змістовне наповнення цієї категорії, виділено її специфічні риси та зв'язок з правовим життям.

Ключові слова: філософія права, правова аксіологія, цінності правової сфери, аксіосфера права.

Аннотація

Горобець К. В. Аксіосфера права как философско-правовая категория. — Стаття.

В статье рассмотрены методологические и онтологические аспекты выделения категории аксиосферы права как особого компонента правовой реальности и предмета философско-правового и общетеоретического юридического дискурсов. Продемонстрировано содержательное наполнение этой категории, определены ее специфические черты и связи с правовой жизнью.

Ключевые слова: философия права, правовая аксиология, ценности правовой сферы, аксиосфера права.

Summary

Gorobets C. V. Axiosphere of Law as a Category of Jurisprudence. — Article.

Article deals with methodological and ontological analysis of the system of values in law, so called «axiosphere». It is proved that axiosphere of law is the subject of juridical and philosophical discourses. The content of axiosphere of law and its connections with legal reality have been shown.

Keywords: jurisprudence, legal axiology, values of legal sphere, axiosphere of law.

УДК 340.115:34.05

Ю. О. Баранова

РОЛЬ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПРАВИЛ У ПРОВЕДЕННІ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Актуальність теми даного дослідження обумовлена особливою природою порівняльно-правового пізнання, яке виступає специфічним видом дослідницької діяльності і спрямоване на отримання нових знань. Воно складається з низки етапів, метою яких виступає вивчення фрагментів правової реальності на основі методологічних правил. Від ретельності їх обґрунтування і розробки в цілому залежить успіх порівняльно-правового дослідження і якість підсумкових матеріалів.

Критерієм успішності результатів порівняльно-правових досліджень виступають методологічні правила, значення яких, на сучасному етапі розвитку цивілізацій, неможливо переоцінити. Це пояснюється тим, що від ефективності та результативності порівняльно-правових досліджень залежить впровадження тих чи інших зразків, моделей, запозичення позитивного досвіду, вдосконалення існуючих стратегічних компонентів національних систем. Саме порівняльно-правові дослідження як форма пізнання виступають запорукою прогресу у процесі виявлення закономірностей розвитку, взаємовпливу та обумовленості специфіки тієї чи іншої правової системи і її компонентів. Порівняльно-правові дослідження є надзвичайно важливими для юридичної науки, й зокрема для її розвитку, вони тісно пов'язані з міжнародним публічним і приватним правом, з галузевими юридичними науками, яким надають мате-

ріал для теоретичних узагальнень на більш високому, ніж національний, рівні, а також відіграють важливу роль у процесі міжнародної уніфікації та гармонізації права, дають змогу вивчати явища правової дійсності, які раніше не охоплювались, та вийти за національні рамки своєї правової системи, побачити під певним кутом зору коло традиційних проблем юридичної науки з урахуванням тенденцій розвитку права.

Проте, незважаючи на важливість порівняльно-правових досліджень, їх використання в науковій, освітній та практичній діяльності є досить складним інтелектуальним процесом, який має ґрунтуватися на певній методології порівняльного правознавства. Найпоширенішим недоліком при цьому є те, що порівняльне правознавство в будь-якій сфері часто тлумачиться спрощено, коли для аналізу використовується недостовірна інформація, поверхово тлумачаться отримані відомості про правові акти, правові аналогії здійснюються інтуїтивно, а в подальшому відбувається «підгонка» світового досвіду до розв'язання політичних цілей та завдань [1, 409].

Саме тому успішність результатів порівняльно-правових досліджень залежить від дотримання методологічних правил.

Метою дослідження є визначення ролі методологічних правил у проведенні порівняльно-правових досліджень.

Слід зазначити, що дослідження природи методологічних правил та їх ролі в процесі проведення порівняльно-правових досліджень є в теоретичному доробку таких вчених, як Ю. А. Тихомиров, К. Осаке, В. Н. Корецький, М. Ансель, А. М. Боруцька-Арцтова та ін.

Вважаємо, що кращому розумінню практичної ролі методологічних правил сприятиме аналіз різних точок зору щодо їх сутності. Так, Ю. А. Тихомиров пропонує використовувати при проведенні порівняльно-правового дослідження шість методологічних правил:

1) правильний вибір об'єктів порівняльного аналізу і коректна постановка цілей, обґрунтованих їх природою і потребами суб'єкта порівняльного правознавства;

2) проведення правового порівняння на різних рівнях, з використанням методів системно-історичного, логічного аналізу, аналогії для виявлення як внутрішніх зв'язків та залежностей в рамках правових систем, що порівнюються, так і розвиток в контексті конкретної держави і суспільства;

3) правильне визначення ознак правових явищ, норм, інститутів і т. п., що порівнюються, і встановлення суспільних і державних завдань, вирішення яких обумовило їх появу і розвиток;

4) виявлення міри подібності та відмінності юридичних понять та термінів, що використовуються в порівнюваних правових системах, актах і т. д.;

5) розробка і застосування критеріїв оцінки подібностей, відмінностей і неспівставленості правових явищ, інститутів та норм;

6) визначення результатів порівняльно-правового аналізу і можливостей їх використання в нормотворчій діяльності і розвитку законодавства та його галузей у правозастосовчій практиці [2, 54–55].

Даючи оцінку даним правилам, О. М. Лисенко доходить наступного висновку: «Віддаючи належне плідності запропонованих Ю. О. Тихомировим методологічних правил, водночас не можна не звернути уваги, по-перше, на їх абстрактність, що знижує можливості використання цих правил практикуючими юристами і політиками, а по-друге, на їх слабку прив'язаність до процесу (процедури) порівняльно-правового аналізу» [3, 50].

К. Осаке зазначає, що методологія порівняльно-правових досліджень тримається на трьох «китах»: методи порівняння, правила порівняння і механізм порівняння. Він стверджує, що вивчення порівняльного правознавства будується на аксіомах:

- 1) право як мова або музика є нормативним вираженням історії, психіки, психології, традицій і культури кожного народу;
- 2) порівняння правових систем вимагає інтелектуальної об'єктивності;
- 3) діалектичний підхід до вивчення правових систем;
- 4) незважаючи на історичні відмінності правових систем помічається процес їх зближення і взаємозапозичення;
- 5) правові системи більше схожі одна на одну в галузі приватного права, ніж публічного;
- 6) порівняльне правознавство заохочує і схвалює запозичення ідей різних правових систем;
- 7) мета порівняльно-правового аналізу правових систем — не хвалити одну систему і засуджувати іншу, а зрозуміти історичні передумови формування кожної з них;
- 8) в реальному житті існує розрив між «формальним» (на папері) і «живим» (на практиці) правом [4, 23–24].

А. І. Дмитрієв та А. О. Шепель пропонують наступні методологічні правила порівняльно-правових досліджень:

- 1) при дослідженні іноземного права необхідно уникати обмежень. Це, зокрема, стосується проблеми оцінки джерел права. При цьому компаративіст має ставитися до них як юрист тієї країни, до права якої він звернувся. Зокрема, необхідно вивчати в тому самому обсязі, що й іноземний юрист, статутне й звичаєве право, судову практику і правову науку, а якщо це стосується приватного права — типові контракти, загальні умови купівлі-продажу, торговельні звичаї;
- 2) компаративіст має піклуватися про постійне поглиблення й підтримку в робочому стані своїх знань щодо інших країн, їхніх права, культури, причому, в першу чергу, тих, що стали прабатьками основних правових систем сучасності;
- 3) компаративісту необхідно мати певну винахідливість для систематизації норм іноземного права, функціонально подібних, ідентичних його власному правопорядку;
- 4) різні правові системи можуть порівнюватися лише в тій мірі, в якій вони вирішують окрему проблему, задовольняючись в адекватному правовому регулюванні;

5) створення відповідної системи власних понять і термінів для використання в якості інституту дослідження, без яких його здійснення є практично неможливим. Сенс цих понять у тому, щоб показати, що йдеться про явища, які відділяють правові зобов'язання від суто суспільних, тобто про своєрідні показники «значимості»;

6) критична оцінка результатів порівняння [5, 46].

Ще В. Н. Корецький звертає увагу на складності методології, зокрема у вигляді відмінностей мов, матеріалів різних країн, що порівнюються, неузгодженості термінології, неминучої розбіжності їх судової практики тощо, які, безумовно, впливають на дослідження, тому мають враховуватися і потребують подолання [6, 90].

При порівняльно-правовому дослідженні присутні і мають враховуватися також непоодинокі неправові факти. Наприклад, неможливо при проведенні подібного дослідження не враховувати історичні, культурні та ідеологічні аспекти розвитку права. В іншому випадку результат дослідження слід визнати помилковим [7, 164].

Проведення компаративістських досліджень для новачка створює інколи ілюзію того, що досить складно і навіть неможливо порівняти однотипні правові норми у різних правових системах. У багатьох випадках це пов'язано з існуючим догматизмом дослідників, порушенням правил системного порівняльно-правового аналізу, неповнотою врахування особливостей становлення, розвитку та функціонування національних правових систем [8, 98].

М. Ансель вважає, що компаративіст має остерігатися:

1) поспішних, начебто простих і зрозумілих перекладів законодавчих текстів, оскільки це неодноразово призводить до помилок. Йому бажано знати іноземну мову, до того ж пам'ятати, що літературна й юридична мови — це не одне й те ж саме;

2) вдаваної легкості та очевидності. Наприклад, якщо ви швидко знайшли в іноземному законодавстві норму стосовно питання, що вивчається, не слід зупинятися на цьому, тому що норму потрібно брати не ізольовано, а в контексті з іншими нормами та категоріями права;

3) не слід виходити з того, що подібні проблеми в подібних умовах завжди вирішуються подібним чином. Кожного разу слід брати до уваги національний колорит, особливості конкретної ситуації, оскільки в протилежному випадку виникають поверхові узагальнення [9, 36].

А. М. Боруцька-Арцтова звертає увагу на те, про що не повинен забувати справжній компаративіст:

1) не завжди зовнішньо ідентичні терміни й визначення мають аналогічне значення в різних правових системах;

2) ті самі чи зовнішньо подібні інститути можуть виконувати різні функції в різних правових системах [10, 129].

Наведені міркування свідчать про активне вивчення природи методологічних правил, проте такі напрацювання, на жаль, не мають системного характеру та не відображають їх багатоаспектність і функціональність.

Слід констатувати той факт, що в практиці порівняльно-правових досліджень використовується цілий ряд методологічних правил: методологічні правила визначення непорівнювальності правових об'єктів, методологічні правила збору інформації, методологічні правила аналізу інформації, методологічні правила оцінки результатів порівняльно-правових досліджень.

Методологічні правила проведення порівняльно-правових досліджень регулюють наукову діяльність. В даному контексті важливою є наступна обставина: жодне явище правової дійсності не можна інтерпретувати, якщо відсутні переплетіння теоретичних та методологічних передумов, принципів, котрі уможливають вибір, оцінку й критику фактів.

Методологічні правила проведення порівняльно-правових досліджень виконують функцію організації самої дослідницької діяльності. Звідси випливає і решта характерних рис, притаманних методологічним правилам — правильність, обґрунтованість, економічність, контроль за послідовністю дослідницьких дій. Методологічні правила сприяють вивченню об'єктивних даних порівняльно-правових досліджень, фактичного матеріалу, що дозволяє зробити загальнотеоретичні висновки. Методологічні правила створюють теоретичний каркас дослідницької діяльності, а з іншого боку, передбачають всі часові та технологічні затрати його здійснення.

Проведення порівняльно-правових досліджень містить в собі дві органічно пов'язані сторони — об'єктивну і суб'єктивну. При цьому об'єктивна закономірність повинна неодмінно перейти в правило дії суб'єкта. У зв'язку з цим виникає розуміння «правильності» як критерію оцінки методологічних дій суб'єкта, тобто відповідності або невідповідності їх правилам. «Істинність виявляється безпосередньо шляхом порівняння змісту думки з об'єктом, між якими встановлюється тотожність, а правильність — шляхом порівняння дії (теоретичної або практичної) з правилом, правильність пов'язана з об'єктом через істинність системи знання, на основі якої формулюється правило» [11, 81].

Гегель зазначав: «Правильность... как таковая есть вообще одинаковость во внешнем и, точнее говоря, одинаковое повторение одной и той же определенной фигуры... которая дает нам определяющее единство для формы предметов» [12, 138].

Методологічні правила проведення порівняльно-правових досліджень повинні базуватися на методологічних принципах і дійсному стані речей, тобто відображати притаманні правовим об'єктам властивості. За даних обставин вони будуть орієнтувати компаративіста на правильний шлях вирішення правової проблеми. Таке розуміння було властиве ще Р. Декарту, який писав: «...строгое соблюдение точных и простых правил всегда препятствует принятию ложного за истинное и без излишней траты умственных сил, но постепенно и непрерывно увеличивая знания, способствует тому, что ум достигает истинного познания всего, что ему доступно» [13, 89].

Завдання, які покликані вирішувати порівняльно-правові дослідження, пов'язані, передусім, з виявленням проблем і знаходженням шляхів їх вирішення в досліджуваних правових системах. В проблему входять досягнуті ре-

зультати, можливі теоретичні положення, які можна оцінювати як істинні або ні, а також дії, які повинні привести до цих нових наукових результатів. Звідси виникає необхідність розробки таких методологічних правил, які задовольняють вимоги правильності та адекватності аналізу складної природи правових проблем, що вивчаються.

Розглядаючи методологічні правила, ми можемо побачити в їх змісті дві складові. Перша дає нам деякі відомості щодо об'єкта і предмета, а також методологічні принципи, дотримання яких обов'язкове при роботі з даним об'єктом і предметом. Друга складова методологічних правил включає конкретні рецепти по використанню, що сприяють виробленню процедури порівняльно-правового дослідження.

Попри свою незаперечну цінність і здатність виступати запорукою успішності результатів порівняльно-правових досліджень, ми не можемо говорити про універсальність та непорушність методологічних правил порівняльно-правових досліджень. В даному випадку слушно видається точка зору І. Лакатоса, яка зводиться до того, що методологічні правила, які експлікуються в методології науки, є занадто «сильними», щоб відобразити «раціональну реконструкцію» розвитку наукового знання [14, 50]. В набір методологічних правил необхідно включати стандарти, які традиційно виносяться за межі раціональної діяльності, як, наприклад, «впертість» або «скромність». Більше того, обґрунтування наукового статусу таких стандартів є в концепції П. Фейєрабенда, яка здобула назву методологічного анархізму [15, 32]. Методологічні правила, на його думку, зовсім не зобов'язані точно описувати те, що в дійсності роблять вчені. Вони призначені скоріше для того, щоб дати нам нормативні правила, яких потрібно дотримуватися, але реальна наукова практика лише приблизно відповідає їм, бо рухається зовсім іншими шляхами. Таким чином, виявляється неможливим обґрунтування порівняльно-правових досліджень за допомогою винятково раціональних засобів. Крім того, розвиток суспільних процесів в тій чи іншій правовій системі диктується не лише внутрішньою логікою, закладеною в методологічних правилах проведення порівняльно-правових досліджень, а й зовнішніми факторами.

Отже, методологічні правила — це узагальнені формули, які виражають закономірності організації дослідницької діяльності, встановлюють взаємозв'язок загальнометодологічних і теоретичних настанов та їх координацію з відомостями про предмет порівняльно-правових досліджень та покликани забезпечити однозначність, стандартність та впорядкованість дослідницької діяльності.

На наше переконання, роль методологічних правил проведення порівняльно-правових досліджень полягає, перш за все, в тому, що вони являють собою узагальнену формулу, синтезуючий стандарт, який дозволить досліднику зорієнтуватися в складному вирі правової реальності.

Методологічні правила посідають чільне місце в методології порівняльного правознавства і виступають надійним інструментом пізнання правової дійсності. Водночас динаміка змін, що відбуваються в правовій реальності, зумовлює

перегляд та вдосконалення тих чи інших методологічних постулатів, пристосування їх до конкретної обстановки місця та часу.

Методологічні правила покликані забезпечити однозначність, стандартність та впорядкованість порівняльно-правового дослідження. Незастосування методологічних правил позбавляє дослідницький процес логіки.

Розробка методологічних правил проведення порівняльно-правових досліджень пов'язана не стільки з організаційною або формальною функціями, скільки зі змістовною функцією, яка полягає в тому, що методологічні правила дозволяють не лише визначити непорівнюваність правових об'єктів, здійснити збір інформації, провести аналіз та дати оцінку порівняльно-правовим дослідженням, але й створити цілісну картину проблем в предметній сфері і одночасно висувати можливі способи їх вирішення.

Література

1. Авер'янов Б. В. Адміністративне право України [Електронний ресурс] / Б. В. Авер'янов. — Режим доступу : textbooks.net.ua/content/view/2579/15.
2. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. — М. : НОРМА, 1996. — 428 с.
3. Лисенко О. М. Правила проведення порівняльно-правових досліджень // Порівняльно-правові дослідження. — 2011. — № 1. — С. 48–54.
4. Осакке К. Сравнительное правоведение в схемах: Общая и Особенная части : учеб. пособие / К. Осакке. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ДЕЛО, 2002. — 256 с.
5. Дмитрієв А. І. Порівняльне правознавство : навч. посіб. / А. І. Дмитрієв, А. О. Шепель ; відп. ред. В. Н. Денисов. — К. : Юстініан, 2003. — 184 с.
6. Корецкий В. Н. Избранные труды. В 2 т. Т. 1 / В. Н. Корецкий — К. : Наук. думка, 1989. — 344 с.
7. Пилипенко А. Н. Обсуждение проблем сравнительного правоведения // Российское право. — 2001. — № 1. — С. 164–170.
8. Савчин М. В. Порівняльне правознавство. Загальна частина : навч. посіб. / М. В. Савчин. — К. : Центр навч. л-ри, 2005. — 320 с.
9. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права / отв. ред. В. А. Туманов. — М., 1981. — С. 36–38.
10. Боруцка-Арцтова А. М. Методологические проблемы сравнительных исследований // Сравнительное правоведение / отв. ред. В. А. Туманов. — М., 1978. — С. 129–134.
11. Копнин П. В. Диалектика как логика и теория познания / П. В. Копнин. — М. : Наука, 1973. — 300 с.
12. Гегель Г. В. Философия права / Г. В. Гегель. — М. : Мысль, 1990. — 524 с.
13. Декарт Р. Избранные произведения / Р. Декарт. — М. : Мысль, 1950. — 658 с.
14. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции // Структура научных революций. — М. : АСТ, 2002. — С. 50–58.
15. Фейерабенд П. Против методологического принуждения // Избранные труды по методологии науки. — М., 1986. — С. 32–39.

Анотація

Баранова Ю. О. Роль методологічних правил у проведенні порівняльно-правових досліджень. — Стаття.

У статті надано авторське визначення поняття методологічних правил, досліджено існуючі в літературі напрацювання з даного питання. На основі системного аналізу запропонована класифікація методологічних правил, а також виявлено їх значення.

Ключові слова: порівняльно-правові дослідження, методологія порівняльно-правового пізнання, методологічні правила.

Аннотация

Баранова Ю. О. Роль методологических правил в проведении сравнительно-правовых исследований. — Статья.

В статье представлено авторское определение методологических правил, исследованы существующие в литературе разработки по этому вопросу. На основании системного анализа предложена классификация методологических правил, а также выявлено их значение.

Ключевые слова: сравнительно-правовые исследования, методология сравнительно-правового познания, методологические правила.

Summary

Baranova U. O. A role of methodological rules in the leadthrough of comparative-legal researches. — Article.

In the article author determination of methodological rules is presented governed, existing in literature developments are investigational through this question. On the basis of system analysis classification of methodological rules is offered, and also their value is identified.

Keywords: comparative-legal researches, methodology of comparative law cognition, methodological rules.

УДК 340.15(477):340.134/136“1743”

Т. О. Остапенко

ФІЛОСОФСЬКА ГЕРМЕНЕВТИКА ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ «ПРАВ, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД» 1743 РОКУ

У філософській та юридичній науці поряд із класичною методологією дедалі ширше використовується сучасна (некласична й посткласична) методологія. Для посткласичної (постмодерністської) методології стали характерними рисами:

- 1) визнання неспроможності реалізації проектів раціоналізації та реформування суспільства з метою досягнення свободи і справедливості;
- 2) відмовлення від твердих детерміністичних схем у поясненні соціальної реальності;
- 3) визнання можливості й навіть необхідності використання різних дослідницьких парадигм;
- 4) забезпечення єдності казуального й аксіологічного підходів;
- 5) використання методів і методик, що поєднують об'єктивні (ритми, цикли, ресурси, стимули, тенденції) та суб'єктивні підстави соціальної активності (стереотипи, орієнтації, мотиви, оцінки, забобони, страхи, схильності);
- 6) затвердження зв'язку раціональності, здатності руху до істини з такими соціальними умовами, як свобода, автономія, добробут [1, 329].

При цьому присвоєння й використання знань інших наук відбувається шляхом так називаної юридизації методів (пізнавальних засобів і прийомів) інших наук і формуванням нових юридичних дисциплін на стику юриспруденції та суміжних наук. Ця юридизація є трансформацією неюридичних методів і дис-